

Ali Şir Nevâyî'nin Toplumsal Meselelere Kritik Analitik Bakışı

Saidbek Boltabayev*
Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türkiye

Özet

Şiir aleminin sultanı olarak nitelendirilen Ali Şir Nevâyî (M. 1441-1501) yazdığı eserleriyle Türk edebiyatını yeni bir aşamaya yükseltmiştir. Timurlu Rönesansının son, aynı zamanda en seçkin temsilcilerinden biri olan Nevâyî, sanat alanındaki faaliyetleri, devlet görevleri ve toplumsal faaliyetlerinin yanı sıra büyük bir düşünür olarak ön plana çıkmaktadır. O çalışma hayatında doğrudan siyasi ve toplumsal görevleri üstlenmiş, vakıflar kurmuş, bütün malvarlığını bu yönde harcamıştır. Hüseyin Baykara'nın çocukluktan itibaren dostu ve en çok güvendiği kişi olması sebebiyle devlet görevlerine getirilmiş, siyasi kişiler ve devlet adamlarını iyi tanımıştır. Şiirleri dışında topluma, ilme, sanata verdiği değer onun toplum tarafından sevilmesine sebep olmuş, şair daima toplumla iç içe olmuştur. Bu sebeple Nevâyî kaleme aldığı eserlerinde yaşadığı dönemin dikkate değer meselelerini de dile getirmiş, bu meselelerin çözümü kavuşması için kritik analitik bakışlarını ifade etmiştir. Üstelik onun bu düşünceleri yeri geldiğinde alegorik ve mecazî anlatımla aktarılmış, şairin ideal insan, ideal devlet ve ideal toplum konusundaki düşüncelerini yansıtmıştır. Bu sebeple Nevâyî'nin bıraktığı miras sadece ilmi ve edebî bakımdan değil, aynı zamanda sosyal meseleler yönünden de değerlidir.

Anahtar Kelimeler: Ali Şir Nevâyî, Hamse, Orta Asya, Toplum, Edebiyat

Ali Şir Nevâyî'nin Toplumsal Meselelere Kritik Analitik Bakışı

Abstract

Described as the sultan of the world of poetry, Ali Shir Navai (1441-1501) raised Turkish literature to a new level with his works. Navai, one of the last but also one of the most distinguished representatives of the Timurid Renaissance, stands out as a great thinker in addition to his activities in the field of art, state duties and social activities. He directly undertook political and social duties in his working life, established foundations and spent all his wealth in this direction. Since Husayn Bayqara was his friend and most trusted person since childhood, he was appointed to government offices and knew political figures and statesmen well. Apart from his poems, the value he gives to society, science and art has caused him to be loved by the society, and the poet has always been intertwined with the society. For this reason, Navai also expressed the remarkable issues of the period in which he lived in his works, and expressed his critical analytical views for the resolution of these issues. Moreover, these thoughts of his were conveyed with an allegorical and metaphorical expression when appropriate, and reflected the poet's thoughts on ideal man, ideal state and ideal society. For this reason, the legacy that Navai left is valuable not only in terms of scientific and literary terms, but also in terms of social issues.

Keywords: Ali Shir Navai, Hamsa, Central Asia, Society, Literature

1. Giriş

Ali Şir Nevâyî (1441-1501) Türk edebiyatının en velut şahsiyetlerinden biridir. Türkçe, Farsça ve Arapça yazdığı eserlerinin yanı sıra devlet adamı ve toplum fedaisi olarak çeşitli görevlerde bulunmuştur. Timurlu Rönesansının son, aynı zamanda en seçkin temsilcilerinden biri olan Nevâyî, genellikle edebiyat ve sanat alanında elde ettiği başarılar, Türk diline yaptığı hizmetleriyle tanınmaktadır. Ancak Nevâyî aynı zamanda başarılı bir devlet adamı ve toplum fedaisidir. O çalışma hayatında doğrudan siyasi ve toplumsal görevleri üstlenmiş, vakıflar kurmuş, bütün malvarlığını bu yönde harcamıştır. Varlıklı bir ailenin üyesi olan Nevâyî aile mirası ve devlet adamı olarak kazandıklarının tamamını ilim ve hayır yolunda vakfetmiştir.

*Corresponding author: Dr. Öğr. Üyesi Address Faculty of Letters, Department of Turkish Language and Literature, Karabuk University, Turkey E-mail address: sboltabayev@karabuk.edu.tr

Vakıf hakkındaki düşünceleri, kendisinin ve Hüseyin Baykara'nın yaptırdığı vakıfları ayrıca *Vakfiye* adlı eserinde kaydetmiştir. Bunun dışında tarihi kaynaklarda kaydedildiğine göre 1480 yıllarında Ali Şir Nevâyî, Herat'ta *İhlasiyye*, *Nizamiye* medreseleri, *Halasiye* tekkesi, *Şifaiye* darüşşifası, Darü'l-Huffaz, Merv'de *Husreviye* medresesi gibi önemli müesseselerin de bulunduğu 52 han, 17 cami, 10 tekke, 9 hamam, 16 köprü, 19 havuz kurdurmuştur. Bu çalışmalar arasında birçok yapının tamiri de yapılmıştır. Nevâyî'nin imar hizmetlerinin tam listesi Gıyasüddin Handmir'in *Mekârimü'l-Ahlâk* eserinde verilmiştir (Handmir, 2018: 65-75).

Hüseyin Baykara'nın çocukluktan itibaren dostu ve en çok güvendiği kişi olması sebebiyle devlet görevlerine getirilmiş, siyasi kişiler ve devlet adamlarını iyi tanımıştır. Şiirleri dışında topluma, ilme, sanata verdiği değer onun toplum tarafından sevilmesine sebep olmuş, şair daima toplumla iç içe olmuştur. Siyasi ve toplumsal meselelerdeki bütün bu gözlemlerini eserlerine yansıtabilen bir düşünür olarak karşımıza çıkan Nevâyî aynı zamanda bu tür meselelerin çözümü için birtakım önerilerini de ileri sürmüştür. Nevâyî'nin toplumu ilgilendiren kritik analitik bakışlarını aşağıdaki sınıflara ayırarak incelemek mümkündür.

2. Siyaset ve Devlet Adamları

Nevâyî bir siyaset ve devlet adamı olarak çeşitli görevlerde bulunmuş, bu alandaki meşakkat dolu hayatının sonuna kadar zengin bir birikime, tecrübeye sahip olmuştur. Nevâyî yaşadığı çağda adaletsizliğe karşı mücadele etti, aynı zamanda bu konuları eserlerinde de işledi. Şahıs olarak topluma örnek olan şair, eserlerinde insani ve toplumsal meselelere yer vererek bunların çözümü için düşüncelerini ileri sürdü.

Hayatının sonlarında kaleme aldığı son eser *Mahbubu'l-Kulub* (Gönüllerin Sevgilisi) adlı eserinde bu birikim ve tecrübelerini bir araya getirir. Eserin yazılış amacını giriş kısmında aşağıdaki gibi belirtir:

Böyle bir girişin amacı şudur: Her yerde koşturup durdum ve insanların her çeşidiyle karşılaştım. İyinin de kötünün de neler yapabileceklerini bilmekteyim, kötünün de iyinin de hasletlerini tecrübe ettim. Hayır ve şerden zehir de tatlı da göğsüme ulaştı ve cimriyle cömertin zahmetiyle merhemini gönülüm kavradı. Zamanımızda yaşayan bazı dostlarla dünyada yaşayan bir kısım ahabap bu durumlardan habersiz ve gönülleri de bu hayır ve şerden etkilenmemiştir...

*Böyle olan dostları ve ahabapları uyarmak ve onları bu durumlardan haberdar etmek istedim. Her tür insanın ve meslek mensubunun hasletleri hakkında bilgilerinin olması ve toplumun her tabakasının durumlarından haberleri olması gerekli görüldü. O ki uygun kişilerin hizmetine koşarlar ve uygun olmayan kişilerin sohbetinden uzak durmayı gerekli görürler, herkesle gizli sırlarını paylaşmazlar ve insan kılığındaki şeytanların hile ve aldatmasından oyuna gelmezler, her çeşit insanın sohbet ve özel durumuna heves etmek yerine bu fakirin tecrübelerini tercih ederler. Bu yazılanların sevimliliği kalplerce hissedildiği için adı **Mahbûbu'l-Kulûb** konuldu. Bu yazılan yararlı şeylerin durumu anlaşıldı ve bunlar üç kısım olarak düzenlendi: Birinci kısım; çeşitli insanların durumlarının ve fiillerinin nasıl ve neler olacağı, ikinci kısım; güzel fiiller ile kötü huyların neler olduğu, üçüncü kısım; bunların dışında kalan çeşitli yararlı durumlarla meseller ve açıklamalardan oluştu. Umulur ki okuyanlar dikkatle, titizlikle ve değer vererek baksın ve her biri kendi kavrama ve anlama yeteneği ölçüsünde hisse alsın ve ruhlarını o duanın hoşluğuyla sevindirsin. (Türk, 2016: 23)*

Bu ifadeler Nevâyî'nin bu eserini de insan ve topluma olan sorumluluğu ve kaygısından dolayı kaleme aldığını gösterir. Nevâyî birçok eserinde olduğu gibi burada da toplum sıkıntılarıyla dertlenir, bunlardan mustarip olduğunu vurgular, insanlığa yakışan erdemleri över, insanlığa uymayan ahlaksızlıkları eleştirir. Sonuç olarak bu eserin ana fikrini insan ve toplum sevgisinden ibarettir.

Nevâyî, bu eserinde zamanının hemen hemen tüm sosyal gruplarını ve katmanlarını doğrudan karakterize eder ve hangisinin iyi veya kötü olduğunu ve hangilerinin insanlık, halk, ülke için yararlı veya zararlı olduklarını diğer eserlerine göre daha geniş ve derin, daha net bir şekilde tanımlar.

Âdil hakanları överken hemen akabinde zalim, cahil ve fasık hakanlar üzerinde de durur. Daha sonra çeşitli devlet adamları hakkında düşüncelerini ve gözlemlerini beyan eder. Nevâyî, bu tür zalim yöneticilerin yönetimi altındaki ülkenin ve halkın içinde bulunduğu zor ve tehlikeli durumu şöyle anlatır:

Bunun gönlüne zulüm hoş gelir, bozgunculuk ise hatırına sevimli gelir. Ülkenin adaletsizliğinden kalbine hoşnutluk ve halkın perişanlığından gönlüne güven gelir. Bayındır yerler onun zulmünden dolayı viran olur; güvercin yuvaları baykuşlara mesken olur... O doğruyu söyleyenlere can korkusu, hayra yönlendirenlere ise ölüm tehdididir (Türk, 2016: 30).

Hakanın ulusunun da kendine benzeyeceğini kaydeden Nevâyî saray görevlileri, hükümdarın etrafındaki yetkililer ve diğer nüfuzlu sınıflar hakkında söylediklerinin çok eleştirel bir ruhla kaleme alındığı dikkat çeker. Bunların arasında vezirler, sadrlar, çavuşlar, kolcular, kadılar, müftüler vardır. Şair, içinde yaşadığı idari ve toplumsal sistemin tüm kusurlarını çekinmeden ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda Nevâyî, hem kendi döneminde hem de sonraki dönemler için olağanüstü önem taşıyan başka bir konuda çok önemli, çok ilerici ve derin anlamlı fikirler ifade etmektedir. O da diğer ülke ve halkların huzurunu bozan, ülkeyi ve nüfusu yok eden saldırganlık ve kanlı çatışmalar konusundaki kayıtlardır. Nevâyî, feodal sistemin dayanak noktası ve savunma gücü olan şefkatsiz orduları ve ordu başındaki zalim komutanları, zorba hükümdarlar ve komutanlar tarafından yürütülen yağma politikasını şiddetle kınar. Çünkü onlar bu tür faaliyetleri sebebiyle toplum en çok zarara uğrayan taraf olarak yok olma ile karşı karşıya kalmaktadır. Nevâyî toplumun, halkın derdini kendi sıkıntısından üstün gördüğünü şöyle izah eder:

*Yüz cefa kalsa manga bir katla feryad eylemen
Elge kalsa bir cefa yüz katla feryad eylerem*

(Bana yüz kere cefa ederse bir kere feryat etmem. Halka bir kere cefa ederse yüz kere feryat ederim.)

3. Toplumdaki Çeşitli Sınıflar

Şair toplumdaki çeşitli sosyal tabakaların rolü ve işlevlerinden bahsederken her birinin kendi görevinde doğru ve dürüst davranmalarının bir gereklilik olduğunu kaydeder.

Ali Şir Nevâyî'nin müderrisler, hekimler, katipler gibi çeşitli sosyal gruplarla ilgili görüşleri de dikkat çekicidir. Bir düşünür olarak sınıftaki insanlardan bahsettiğinde, onların eksiklik yönlerini açıklayıp eleştirirken aynı zamanda olumlu yönlerini de izah eder.

Örneğin müderrisler, Nevâyî'ye göre toplum için gerekli bir zümredir. Ama onlar çıkarıcı olmamalı, bilmedikleri konuda konuşmamalı, dersi kendi faziletlerinin gösterişi amacıyla kullanmamalıdır. Hekimler hakkında düşüncelerini ifade ederken onların kendi işinde maharetli olmaları, hastalara karşı şefkatli ve nazik, özellikle de onlara karşı güzel sözlü olması gerektiğini vurgular.

Nevâyî'nin edebiyat ve sanat adamları hakkındaki görüşleri de oldukça önemlidir. Nevâyî, edebiyat ve sanatın önemli toplumsal silahlar olduğunun çok iyi bildirdi. Bu sebeple bu sanatçıların öylesine şairlik iddiasına sahip olmak veya ünlü olmak için şiir yazmaktansa, asıl görevleri olan “toplumun yararına” olacak eserleri meydana getirmeleri için teşvik eder.

Nevâyî edebiyatta divan tertip etme gelenekleri konusunda da kritik bakışlarını ifade eder. Ona göre divanda şiirler Allah'a hamd gazeli ile başlayıp Hz. Peygamber'in övgü gazelleriyle

devam etmelidir. Ayrıca şiirler yüz güzelliğinin övgüsünden ziyade nasihat verici ve eğitici konularda kaleme alınmalıdır. Şair, bu konudaki fikirlerini şöyle açıklar:

Bazıları sanki şiir yazma ve divan tertip etme işinde mecazî maksat olarak beden ve yüz güzelliğinin vasıflandırılması ve görünür amacının ben ve ayva tüyleri tarifinden başka bir şey anlamazlar. Marifet konusunda bir gazeli bulunmayan divan olursa ve öğüt verici bir beyti bulunmayan bir gazel olursa ve bu şekilde divan yazılsa çok beyhude zahmet verilmiş ve boşa meşakkat çekilmiş olur (Boltabayev, 2022: 78).

Ali Şir Nevâyî, sanatçıların her sınıfını ayrıntılı olarak inceler ve sanatçıların olumlu ve olumsuz yönlerini dile getirir. Bunların arasında imamlar, müezzinler, hafızlar, saz ve ses sanatçıları, hikâye anlatıcıları, vaizler, müneccimler, tüccarlar, esnaf, pazarcılar, çiftçiler, çingeneler, avcılar gibi çeşitli sınıflar da vardır.

Şair, toplumun kaynakları ile zengin olmayı şiddetle kınar. Üstüne üstlük milletin aleyhine olan, milletin ve memleketin menfaatine hizmet etmeyen, memleketi güzelleştirmek için harcanmayan, toplumun ihtiyaçlarını gidermeye yönelik olmayan mal mülkü reddeder, haram olduğunu söyler. Ayrıca, bu tür servetlerin sahiplerinin kim olduğunu ve serveti hangi yollarla ve araçlarla biriktirdiklerini açıklamaya çalışır. Bunlar, halkın malını açıkça ve şiddetle yağmalayan zalim hükümdarlar ve onların görevlileridir. Bunlar, din, dervişlik ve tasavvuf kisvesi altında, halkı aldatmak ve bu şekilde yağmalamak için silah olarak kullanan ikiyüzlü din adamları, kadılar ve benzerleridir... Bunlar, çeşitli hilelerle sade bir bezi ipek diye satan, ucuza alıp pahalı satan ve bu yolla toplumun kaynaklarını tüketen tüccarlar ve dolandırıcılarıdır...

Mahbubü'l-Kulub'un birinci bölümünde yer alan en dikkat çekici kısımlardan biri kocalık sıfatı ve hanımlar hakkındaki kısımdır. Bu kısımda şair evlilik, aile ve kadının ailedeki rolü konusundaki düşüncelerini sıralar. Nevâyî, yazdığı manzum eserlerinde kadınların güzelliğini övdü ve destanlarında çeşitli güzel özelliklere sahip kadınları canlandırdı. Aynı zamanda şair kadınların ailedeki yüksek önemini ve toplumsal rollerini de tanımlar.

Evinin işlerini çekip çevirecek olan kadın iyi biriye senin için talihtir ve toplumla içli dışlı yaşamamı da böyle bir yardımcı sağlayabilir. Böyle biri, evinin düzeninin ve ev halkının da sağlık ve huzurunun teminatı olur. Yüz güzelliğine sahip olursa gönül ona rağbet eder, düzgün biriye can onu ister. Akıllı olursa zaman ondan düzen bulur ve geçim için gerekli şeyler onunla düzene girer. Böyle bir eş insana rastlamışsa, böyle bir mutluluk eline geçmişse gizli gam ve sıkıntılara sırdaş ve dostun olur, gizlediğin dert ve meşakkatte arkadaşın ve mahremi olur...Ancak, Allah korusun, uygun olmayan eş, insan için açık ya da gizli ölümcül bir hastalıktır. Ağzı bozuk ise gönül ondan eziyet çeker ve çirkin olursa da ruh ondan işkence çeker. Kötü dilli olursa yaşlıların gönülü ondan yaralanır, kötü işli olursa ondan eşine yüz karalığı gelir, içkici olursa evin âbâdlığı bertaraf olur, hareketleri kötü olursa ev, yokluk evine döner (Türk, 2016: 54).

Eğer eş kötü ise, sivri dilli, hayasız veya kırıcı ise ailede ne gibi sıkıntılar çıkabileceğini de ifade eden şair, bu konudaki tavsiyelerini de göz ardı etmiyor. Bu şekilde Nevâyî, eşleri bu tür eksikliklerden arınmaya çağırıyor.

Mahbubü'l-Kulub eserinin ikinci bölümü esas olarak ahlaki konulara ayrılmıştır. 10 bölümden oluşan bu bölümde iyi ve kötü özellikler incelenmektedir. Kısacası bu bölümde Nevâyî okurlarına hangi güzel niteliklerin kişiye örnek olması gerektiğini anlatırken hangi kötü özelliklerden uzak durmak gerektiği konusunda da öğüt verir.

4. Toplumsal Meseleler

Hayatı çeşitli meşakkatler, mücadelelerle geçen Nevâyî yazdığı eserlerinde toplumsal meseleleri sık sık dile getirmiş, bu meselelerin çözümü için birey, toplum ve devlet nezdinde

nelerin yapıp nelerin yapılmaması gerektiğini kaydetmiştir. İç kargaşalardan eziyet çeken Nevâyî içinde bulunduğu zaman ve mekânda toplum ve devletin esasları olarak gördüğü ahlak prensiplerini yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini düşünür ve bu konuda tecrübelerine dayanarak öğreti ve öğütlerini belirtir.

Mahbubü'l-Kulub'un üçüncü bölümü “Övgüye değer eylemlerin sonu ve yergiyi hak eden hisler” olarak adlandırılır ve çeşitli faydalı öğreti ve tembihleri içerir. Vecizelerden oluşan bu bölüm anlam açısından oldukça zengindir. Aynı zamanda insan ve insanlık hakkında, gerçek insani faziletler hakkında, yüzyıllar boyunca insanlığın deneyim ve bilgilerinin özü olarak biriken düşünceleri ve ayrıca Nevâyî'nin kargaşa dolu yaşam deneyiminin sonuçlarını içerir. Kendisinin defalarca vurguladığı “az söz – öz söz” ilkesine bağlı kalır. Bu sebeple neredeyse her cümlenin, her tembihin özdeyiş niteliğine sahip olduğunu söylemek mümkündür. Nevâyî'nin bu insancıl öğretilerine uymak ideal insan olmak anlamına gelir. Nevâyî yüksek insani faziletleri ve erdemleri övmekle, methetmekle sınırlı kalmaz, aynı zamanda kötü, çirkin, insanlığa uymayan ve topluma zararlı, insan onuruna yakışmayan çelişkili özellikleri, davranışları kınar ve eleştirir. Eleştirisi genellikle çok keskin hararetlidir.

Birçok eserinde Nevâyî sahte dindarlığı, kendi çıkarları uğrunda dinini kullanmayı, bânını yönle bakmadan amellerini zahiren yaparak bununla övünmeyi, riyakarca davranmayı ve şefkatsiz olmayı eleştirir. Başkalarına sevgi ve ihtiram ile muamele etmeyi, salih amelleri yerine getirmeyi, nefsi terbiye etmeyi, yoksullara yardım etmeyi, şefkatli olmayı nasihat ederken her zaman toplumun sıkıntılarını çözmeye, toplumun hayrı için çalışmaya davet eder. Çünkü o insanlığı çok önemli olarak görür. Örneğin bir beytinde şöyle der:

*Manga ne yâr u ne âşık hevesdür,
Eger men âdem olsam uşbu besdür.*

(Ne sevgili ne de âşık benim arzum değildir. Eğer ben insan olursam işte bu benim için yeterlidir.)

Nevâyî, hem iş ile hem söz ile hem de gönül ile topluma faydalı olmak gerektiğini belirtir ve halkın menfaatini önemseyen, halkın mutluluğu için mücadele edenleri gerçek insan olarak görür:

*Âdemî erseng demegil âdemî
Anı kim yok halk gamıdın gamı.*

(Eğer sen insan isen halk gamını kendisine gam etmeyen insanı insan deme.)

Bu beyti Nevâyî maneviyatının ve insanlığının merkezi olarak söylemek mümkündür. Hayatı boyunca Nevâyî toplumun dertleri ile derlendi, insanlığı yüceltti. Çünkü toplumun sıkıntılarını gidermek, iyilik yapmak, nezaket göstermek bu büyük düşünürün hayatının anlamıydı. Bu bakımdan mezarına fakirlerin, gariplerin, yalnızların şahı anlamına gelen "Şah-ı gariban" sözleriyle yazılmıştır.

Nevâyî hemen bütün eserlerinde iyilik, sahavet, himmet, insaf, adalet, sabır gibi ahlâkî özellikleri överken haset, kötülük, adavet, açgözlülük, hasislik, tamahkârlık, yalancılık, dünya hırsına kapılma gibi illetleri tenkit eder. Şair insanoğlunu kemalat için davet eder, ömrün sonsuz olmadığını sık sık tekrar ederek hayırlı ameller yapmaya çağırır. Örneğin bir beytinde düşmanlık konusunu şöyle eleştirir:

*Âlem ehli bilingiz kim iş emes düşmanlığ,
Yâr olung bir biringizge kim erür yarlığ iş.*

(Ey alem ehli, bilin ki düşmanlık iş değildir. Birbirinize dost olun, işte dostluk ise iştir.)

Dostluğun, toplumdaki insanların birbirleriyle iyi geçinmelerinin önemini vurgulayan Nevâyî, gönül almayı Kabe'yi inşa etmekle eşdeğer görür:

*Kim ki bir köngli buzuğning hâtırın şâd eylegey,
Ança bar kim Kabe vîran bolsa, âbâd eylegey.*

(Kim bir gönlü kırılmış, sıkıntılı kişinin hatırını hoşnut ederse, onun bu işi Kabe viran olmuşsa onu abat etmek kadardır.)

Nevâyî, eserlerinde insanoğlunun en davranışlarından birini iyilik yapmak olduğunu sık sık dile getirir. Nevâyî'ye göre insan iyilik dolu olmalıdır, eğer iyilik yapamaz ise kötülük de yapmamalıdır. Çünkü bu özellik de iyilik yapmak ile eşdeğerdir. Aşağıdaki kıtada bu konu üzerinde durur:

*Her kişi kim tapsa devran içre câh u itibar
Kim anıng zâtuda bîdad u sitem bolgay kılıg
Yahşılıg ger kılmasa, bari yamanlıg kılmasa
Kim yamanlıg kılmasa kılğança bardur yahşılıg*

(Bu dünyada makam ve itibar bulan kişinin zatında adaletsizlik ve zulüm alışkanlık hâline gelirse iyilik yapmaz. Bari kötülük yapmasın ki kötülük yapmaması onun iyilik yapmasına eşittir.)

Aşağıdaki beytinde kusurunu düzelten ve örten kişinin ayna gibi olduğunu belirtir:

*Kişi aybing dese dem urmağıl kim ol erür közgü
Çü közgü tîre boldı, özge aybing zâhir eyler mü?*

(Bir kişi senin kusurunu söylerse onunla tartışma, o sana bir aynadır. Eğer ayna bulanık olursa bir daha başkası senin kusurunu ortaya çıkarır mı?)

Aşağıdaki kıtasında ise insanlara ilim sahibi olmayı, hüner öğrenmeyi öğütler. Cehaleti kınar ve bu dünyaya gelen kişinin ilim öğrenmeden, meslek sahibi olmadan yaşamasını eleştirir ve böyle insanı hamama girip kirli olarak çıkmasına benzetir:

*Kemâl et kesb kim alem öyidin
Sanga farz olmagay gamnak çıkmak.
Cihandın nâ-tamam ötmek bi'aynih
Erür hammamdın nâ-pak çıkmak.*

(Bir işi (mesleği) tam anlamıyla öğren ki bu durumda sıkıntı çekmezsin. Cihanda eksik, işe yaramayan biri olarak yaşamak hamamdan pis olarak çıkmak gibidir.)

Sonuç

Sonuç olarak, yaşadığı dönemdeki toplumun eşitsizlik üzerine kurulduğu gerçeğine karşı mücadele eden Ali Şir Nevâyî böyle bir sistemi kınar ve tüm kusurlarını ortaya koyar. Aslında kendisinin yaşadığı dönem ile siyasi ve toplumsal ortam, şairin eserlerinin ideolojik kaynaklarını oluşturduğu söylenebilir. Toplumun acısı, sıkıntısı ve toplumsal meselelere sıkça değinen Nevâyî, bulunduğu siyasi ve toplumsal mevkiinin yardımıyla da bunların çözümü için bizzat kendisi gayret göstermiştir. Böylece, Maverâünnehir ve Horasan'da bu dönemde bilimsel, kültürel, ahlaki ve insani fikirler gelişti, Baykara-Nevâyî dönemi olarak tarihe geçen dönemde toplumun birliği ve refahına büyük önem verildi, sanat çalışmaları yapıldı, ahlâk ve terbiye konularını içeren konularda eserler kaleme alındı. Bu sayede İlmi, edebi, toplumsal, felsefi, manevi, ahlaki ve siyasi alanlarda zengin bir edebi miras günümüze ulaştı.

Kaynakça

Boltabayev, Saidbek. (2022). *Ali Şir Nevâyî Divanlarının Dibaceleri (Giriş-Metin-Aktarma-Dizin-Tıpkıbasım)*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Handmir, Gıyasüddin (2018). *Mekârimü'l-Ahlâk*. Yayına hazırlayan: Kamilcan Rahimov. Taşkent: Yaşlar Neşriyatı.

Hakkul, İbrahim. (2007). *Nevâyîge Kaytış*. Taşkent: Fen Neşriyatı.

Türk, Vahit. (2016). *Ali Şir Nevayi. Mahbubu'l-Kulub (Gönüllerin Sevgilisi)*. İstanbul: Ötüken Neşriyatı.

Nevâyî, Alişer. (1983). *Mahbubu'l-Kulub. Kalpler Sevgilisi*. Düzyazı metnini hazırlayan: İnoyat Mahsumov. Taşkent: Gafur Gulam Neşriyatı.